

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző:

Reza Dezső

Cím:

Emlékezzünk régiéről

Forrás:

Ujság

Bp.
(Hely)

1944. III. 22.
(Idő)

(Köt. v. füz.)

(Oldal)

Osztályozás

Tárgy

725.092.1

Hely

Idő

1944.

Személy

Emlékezzünk régiéről

Irja REXA DEZSŐ

Három kis utca a várban

Anna-utca

Ennek a Tárnok-utcát és Uri-utcával összekötő szűk és kurta utcácskának középkori nevét ismerjük. Az akkori írásformában így festett: *Theywca*. Ma persze így írjuk: Tejt-utca.

Hogy volt ilyen nevű utca a budai Várban, azt egy kétségtelen hitelességű okmányból tudjuk, mely a tizenhatodik század elejéről való; ebben egy Mikófalvi Deák nevű nemes ur az akkori Olasz-utcában (ma: Uri-utca, akkor Olasz-utca, latinul: platea Italicorum) a várbeli Mária Magdolna egyháztól házat bérel, mely sarokház kellett, hogy legyen, mert az okirat kiköti, hogy amennyiben a nemes ur a háznak Theyutzára nyíló, mind-éddig kövel befalazott kapuját megnyitná — úgy a városnak is tartozik illetéket fizetni.

Ez a Tejt-utca nem lehetett más, csak a mai Anna-utca.

Hogy a Tejt-utca a várbeli tejszekről kapta volna nevét, azon vi-

latkozni céltalan dolog lenne. De később ennek az utcának nyomát semmi néven sem találjuk egészen addig, amikor a császári közigazgatás azt a nevet adta neki, hogy: *Damagässl*.

Mi ez a „Dama”? Egy egészen bizonyos, hogy semmiesetre sem jelenti a dámát: urihölgyet! Német filológusok szerint ez a bajor osztrák telepések szójárásának megfelelő *Daumen* (hüvelykujj) szónak formaváltozata. (Pedig mi már láttuk valahol, hogy magyar szövegben ezt az utcácskát Hölgy utcának mondták.)

Van egy utcanévmagyarázó, aki azt mondja róla: talán *Öz*- vagy *Dámbak*-utcának lehetne mondanunk és a nevet az utcában volt hasonló cégérű üzlet után kaphatta. Ez aztán egészen elfogadhatatlan. A dáma név először egy rendkívüli becsü utcanév-lajstromban szerepel, melyet a Székesfőváros Levéltára őriz. Német neve van: *Zaiger über die Vöstung und Wassersstadt 1696*. A rommalölt Buda utcaneveit sorolja fel és mi sem bizonyosabb, mint az, hogy 1696-ban ebben a szűk kis utcában nem lehetett cégéres üzlet, ami ne-

vet adjon az utcának.

Annál inkább lehetséges, hogy a rövid és elég széles utca az ehhez hasonló újról kapta a Hüvelyk-ujj-utca nevet.

1875 óta a legkurtább nőnévről *Anna-utca* a neve.

Fortuna-köz

A Fortuna-utcából az Országház-utcába közvetlenül a pénzügyminisztérium épülete mögött egy kis utca húzódik. Középkori nevről mit sem tudunk s azt sem tudjuk, vajjon a török alatt volt-e ennek az akkor jóval szűkebb utcácskának valami neve.

Legrégibb nevét a visszahódítás utáni időkből ismerjük. Az akkor intézkedő hatóság a császári katonaság lévén, szigorúan betartotta a bizonyára felülről, sőt tán legfelülről kapott parancsot, hogy Budát — épügy, mint Pestet is — teljesen németté kell tenni, az utcáknak és tereknek német nevet adott. Ennek köszönheti ez a kis utca a nem éppen hízelgő *Hader Gässl* nevet. (Ez is az említett *Zaigerben* található.)

A germán filológia e szó vizsgálataánál kénytelen beismerni, hogy

bizony maga sem tudja, hogy mit jelent? Vass Klára asszony, aki egy derék munkában nyomozza Budavár német utcaneveit (1929) csak valószínűségekről tud szólni:

Valószínű — írja —, hogy az utcában szemetet vagy kötörmelék-eket gyűjtöttek össze... Megteheték ezt annál is inkább, mert ház nem nvlt az utcára...

További nyelvészeti kutatás szerint ez a név származhat a „die Haid” szóból, ami megfelel a szemét, törmelék, hulladék szónak. A legkézzelfoghatóbb magyarázat lenne a „der Hader” szó, ami szintén hulladék-értelmű, jelentvén: a rongyot, de — fűzi tovább gondolatát jeles utcanév-kutatónk — ez azért nem lehetséges, mert ebben az utcában ház nem lévén, nem lakhatott benne rongyszedő.

Mi ezt a véleményt nem mernők minden aggodalom nélkül magunkévá tenni, mert az előkelő környezetben levő elhanyagolt kis utcának minden rongyszedő nélkül is lehetett ilyen lekiécsinylő nevet adni s azért mi hajlandók volnánk e kis utca nevében a Rongy-köz nevet látni.

Az utca persze semmi szerepet sem játszott a városban és csak amikor a Szentháromság-téren felépült a pénzügyminisztérium ar-

chizált pompás palotája — akkor csináltak belőle, abból a szűk kis kutyaszoritóból igen helyes, elég széles közt.

Hogy azután kapott-e más nevet a város megmagyarosodása előtt, azt forrás hiányában nem tudom megmondani. A múlt századvégi térképeken már mindenhol azt a nevet találom, amelyet ma is visel. Nem is járná, hogy amolyan lekiécsinylő neve legyen. Ma van már kapu, mely erre a közre nyílik, van egy nagy, meg egy kicsi. A nagy kapu a m. kir. pénzügyminisztériumé.

A becsmérő név lemaradt az utcátáblairól és ujult neve a régi, kedves emlékü. Fortuna beszállóhoz kapcsolódik. *Fortuna-köz*

Nőegylet-utca

Az Uri-utcából, csaknem szemben a Mindszentek templomának megmaradt keskeny faldarabjával

— a gróf Bethlen István bástyasétányra megy ki az a kis utca, mely ma ezt a nevet viseli. A romjaiból feléledő város katonai hatósága Heissler-utcácskára, a maga nyelvén és a maga helyesírása szerint: Heüßler Gässl keresztelte.

Ha a Zaigert végigolvassuk — csodálkozunk kell, hogy miért nem nevezték inkább Ricciardi-

utcácskának, mikor ez csaknem szomszédos a gróf Ricciardi Péter négy házával, (ma 29—32. számú házak), míg az a Haidersheimi gróf Heissler tábornok csak egyetlen egyet birtokolt erre felé (33. sz.). Ricciardi gróf valami horvátokból toborzott csapat kapitánya volt, de a visszavívás nagy küzdelmében alig esik róla szó.

A derék Heisslernek volt valami köze a magyar földhöz és a magyarokhoz. Amikor a bécsi politikai körök a pogányellenes propaganda, de különösen a maguk hatalmi és anyagi érdekeinek nyomása alatt elhatározták, hogy visszaszerzik a török meghódította magyar földet, erre pénzt kellett előteremteni. E pénzszerzés egyik és leegyszerűbb módja volt, ha a magyar fiscus-uradalmakat eladják jó gazdag és lehetőleg és főképpen osztrák főuraknak. Így történt, hogy a nagyemlékeztű kékkői Balassa grófok trencsénmegyei Vágbesztercén és messze körülötte elterjedő gyönyörű uradalmát báró Heissler, akkor harmadmagával kilenevezezer forintot, (ami akkor roppant sok pénz volt, de azért a latifundiumért roppant kevés...) — megvette.

A magyarokhoz való kapcsolatai

ennél sokkal szebbek. Az azóta gróffá lett Heissler tábornok tudniillik az osztrák grófok és tábornokok között ama roppant kevesek közé tartozott, akik valóban szívük szerint becsülték a magyart hősi erényeiért, aminek szép, férfias példáját adta, mikor Szarvast védelmezte a török el-

len. A magyar pedig érezve ezt, szeretettel ragaszkodott a derék katona és jó vezér Heissler tábornokhoz.

Heissler tábornok Buda ostromának első idején Szolnok és Eger között védte a már harcban álló keresztény hadakat a keletről támadni készülő pogány hadaktól és csak az ostrom utolsó napján jött le Buda alá s akkor sok érdemes haditénnyel tette nevét emlékezetessé.

Ezeket az érdemeket óhajtotta — talán — a kamerális hatalom jutalmazni, mikor a tábornoknak a vár egyik előkelő főutcájában egy telket juttatott, kiket, melyen a ház — amint a lajstrom mondja — „elég jó falakkal, a szobák boltozottak és pincével bír”.

Ez a 33. számú ház (persze, akkor még nem utcák szerint számozták a házakat, mint ma) az Uri-utca napnyugati házsorában állott, de nem soká volt a magyarbarát tábornoké, mert 1696-ban —, tehát éppen tíz esztendővel a diadalmas ostrom után — a ház már Schweidler Antal császári hadi-biztos tulajdonába ment át.

Hogy aztán idők multával vége szakadt a tábornok budavári házi-uraságának s a hála és emlékezés is elpárolgott a budai keblekből — az ugynevezett „Wegweiserek” hiányában —, nem tudom megállapítani, mi nevet nyert a kis utca?

1870-ben azonban már *Nőegylet-utcának* hívják... Az Uri-utca déli sarokháza a kis utca mellett (ma 32. szám a *Budai Jótékony Nőegyesületé* s annak áldásos működése ott folyik le. Természetes, hogy az utca innen kapta a nevét.